

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано кримінально-правову базу забезпечення радіаційної безпеки; охарактеризовано радіаційну злочинність; наведено статистичні дані судової практики злочинів цієї сфери та на базі цього здійснено порівняльний аналіз протиправних проявів з відповідними висновками щодо вдосконалення Кримінального кодексу України.

Ключові слова: радіаційне законодавство, злочинність у сфері радіаційної безпеки, радіаційний захист.

Створення законодавчої бази у сфері радіаційної безпеки стало логічним результатом після того, як у сучасній кримінально-правовій практичній площині явно утворився правозастосовний вакуум щодо правоохоронного реагування на злочинні наслідки від радіаційних злочинів. Це питання актуалізувалося після катастрофи на Чорнобильській АЕС. Відсутність законодавства в цій сфері призвела до неможливості на досудовому слідстві та в судовому порядку встановити винних осіб аварії з правовими наслідками для них у вигляді міри відповідальності, розміру заподіяної шкоди та її відповідної компенсації. У цей час починається системне створення законодавчої бази з питань радіаційної безпеки. Однак суттєвою перешкодою цьому стали глобальні геополітичні процеси розпаду СРСР, і фактично молода країна зі значним ядерним потенціалом залишилася з неапробованою новоствореною правовою базою забезпечення радіаційної безпеки та захисту населення.

Метою статті є аналіз стану нормативно-правової бази забезпечення радіаційної безпеки та характеристики радіаційної злочинності; висвітлення результату порівняння скоєних злочинів в аспекті дослідження поширених їх форм, а також концентрація спостереження, аналізу в єдиний висновок удосконалення Кримінального кодексу України.

За своїм змістом та суттю першою спеціальною нормою, що була присвячена цілком радіаційним злочинам та пов'язаним із цим проблемам, був Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про кримінальну відповідальність за незаконні дії з радіоактивними матеріалами" від 03.03.1988 р. [4]. Цей законодавчий акт став фундаментом, навколо якого почався нормативний розвиток радіаційного законодавства з подальшим практичним застосуванням.

Сучасне ядерне законодавство України являє собою систему нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері за-

безпечення ядерної та радіаційної безпеки, правила поведінки з джерелами іонізуючого випромінювання, питання, пов'язані з функціонуванням ядерних об'єктів, а також кримінально-правової відповідальності за суспільно небезпечні діяння щодо обігу радіоактивних матеріалів. Воно включає в себе: 1) нормативно-правові акти, прийняті національними державними органами; 2) ратифіковані міжнародно-правові акти та договори; 3) чинні досі нормативні акти колишнього Радянського Союзу [6].

Беручи до уваги ступінь завдання шкоди як наслідок неправильної, шкідливої дії/бездіяльності, на законодавчому рівні було сформовано кримінальні норми, що регламентують правила поведінки, й одночасно із цим закріплено юридичні санкції за їх порушення як стримувальну міру. Загальним визначенням такого правила є поняття "злочин" – передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

У межах цього дослідження правове застосування контролю за непорушністю радіаційної безпеки в Україні здійснюється чітко визначеними нормами Кримінального кодексу України.

Аналіз таких норм у сфері радіаційної безпеки, їх соціально-правової природи дає можливість визначити поняття "злочинність у сфері радіаційної безпеки/радіаційна злочинність", яке доцільно здійснювати за формулою вивчення комплексної системи суспільних відносин у сфері радіаційної безпеки як об'єкта правової охорони і, відповідно, протиправних діянь проти нього.

Система злочинів проти радіаційної безпеки являє собою, перш за все, цілісну систему кримінально-правових норм, що покликані на радіаційний захист держави, населення від проявів протиправної поведінки, що може ґрунтуватись на відмінних ознаках, таких як об'єкт, форма вини, спосіб, знаряддя, засіб, місце, час вчинення злочину, і відповідно діянь проти радіаційної безпеки України.

Згідно із чинним Кримінальним кодексом, злочини у сфері радіаційної безпеки не виділено в один відокремлений розділ чи підрозділ Особливої його частини. Диференціація цих діянь базується на залежності від конкретних відносин, на які здійснюється протиправний вплив. Тобто КК України містить у собі класифікацію злочинів у сфері радіаційної безпеки за характером правовідносин, а не за ознакою їх спільного видового об'єкта, об'єднавши їх у розділі чи відповідній главі розділу "Злочини проти радіаційної небезпеки".

Окремі склади злочинів, пов'язаних з радіаційними загрозами, визначено розділами, що вже за своєю моделлю утворює певну, однак не уніфіковану систему в Особливій частині КК України, а саме:

1) злочини, що посягають на встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон України: Розділ VII "Злочини у сфері господарської діяльності" – контрабанда радіоактивних матеріалів (ст. 201);

2) злочини, що посягають на суспільні відносини у сфері довкілля: Розділ VIII "Злочини проти довкілля" – приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ (ст. 238);

3) злочини, що посягають на суспільні відносини у сфері безпеки виробництва: Розділ X "Злочини проти безпеки виробництва" – порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ст. 274);

4) злочини, що посягають на суспільні відносини у сфері встановленого порядку несення військової служби: Розділ XIX "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)" – порушення правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414).

Найбільше складів злочинів, що посягають на радіаційну безпеку країни, містить Розділ IX "Злочини проти громадської безпеки". Саме він охоплює зміст порушень, що відображає світові загрози в масштабі країни. Конституцією України передбачено, що безпека людини визнається в Україні однією з найвищих соціальних цінностей. Безпеці людей завдають шкоди насамперед злочини проти громадської безпеки, чим і зумовлено їх велику суспільну небезпечність [5, с. 3].

Актуалізація необхідності переходу до світових соціально-правових стандартів в

умовах зміни геополітичного клімату у світі, прискорюваної динаміки розвитку людства стала чинником прийняття нового Кримінального кодексу, у структурі якого було виділено окремий розділ, частково присвячений цій тематиці. У новому кодексі законодавець приділив підвищену увагу кримінально-правовому захисту відносин у сфері радіаційної безпеки, порівняно з КК Української РСР 1960 р. Новий КК України доповнився двома новими статтями: 261 і 274, які містять склади злочинів, відсутні в КК Української РСР (1960 р.) [3].

Розділ IX Особливої частини КК України умовно вмістив найбільшу кількість окремих складів злочинів, що посягають на радіаційну безпеку. Загальна кількість злочинів цієї сфери – 11, причому в цьому розділі їх 7.

Утім, перелік правопорушень, передбачених цим розділом, не вичерпується лише вищевказаною групою посягань. Для зрозумілості доречним буде розглянути всі групи злочинів, розміщених у ньому.

Перша група – злочини, пов'язані зі створенням організованих злочинних угруповань або участю в них. Це "Створення злочинної організації" (ст. 255), "Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності" (ст. 256), "Бандитизм" (ст. 257). Також до цієї групи належать "Створення терористичної групи чи терористичної організації" (ст. 258–3) та "Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань" (ст. 260).

До другої групи належать терористичні злочини. Це "Терористичний акт" (ст. 258), "Втягнення у вчинення терористичного акту" (ст. 258-1), "Публічні заклики до вчинення терористичного акту" (ст. 258-2), "Сприяння вчиненню терористичного акту" (ст. 258-4), "Фінансування тероризму" (ст. 258-5).

Третя група – злочини, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами, вибуховими чи радіоактивними матеріалами. Це "Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення" (ст. 261), "Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем" (ст. 262), "Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами" (ст. 263), "Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів" (ст. 264), "Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами" (ст. 265), "Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію" (ст. 265-1), "Погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали" (ст. 266).

Четверта група – злочини, що порушують правила, які забезпечують громадську безпеку. Це "Порушення правил поведіння з вибуховими, легкозаймистими та ід-

кими речовинами аборадіоактивними матеріалами” (ст. 267), “Порушення вимог режиму радіаційної безпеки” (ст. 267-1), “Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини” (ст. 268), “Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин” (ст. 269), “Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки” (ст. 270), “Умисне знищення або пошкодження об’єктів житлово-комунального господарства” (ст. 270-1). Також до цієї групи логічно віднести “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності” (ст. 259) [1, с. 9–10].

Родовим об’єктом злочинів цього розділу є громадська (загальна) безпека – стан захищеності життєдіяльності людей від джерел підвищених небезпек (злочинних об’єднань, терористів, зброї ті інших смертоносних предметів), за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння ними шкоди [2, с. 286].

Як бачимо, законодавством не виділено злочини у сфері радіаційної безпеки в один окремий розділ чи підрозділ. Однак доречно навести ще й класифікації за суб’єктом посягання, характером злочину (спосіб вчинення та направленість умислу), територіальною ознакою. За критерієм суб’єктності посягання на радіаційну безпеку в нашій державі класифікація виглядає так: 1) будь-які фізичні особи; 2) державні службовці; 3) окремі фізичні особи, на яких покладено обов’язок дотримуватися правил поводження з радіоактивними матеріалами; 4) військовослужбовці. Тобто суб’єкт злочину може бути як загальний, так і спеціальний. Суб’єктами першої групи можуть бути особи, передбачені ст. 261, 262, 265, 265-1, 266, 267, 267-1 КК України, другої – ст. 238, 262 КК України. До третьої групи слід віднести суб’єктів, передбачених ст. 274 КК України. До четвертої групи належать військовослужбовці, що вчинили злочин, передбачений ст. 414 КК України.

За характером вчинення злочини цієї групи можуть поділятися на ті, що вчинені за критерієм способу:

1) поєднані з насильством – ст. 261, 262 та погроза вчинення протиправних дій – ст. 266;

2) шляхом таємного заволодіння, в тому числі привласнення, – ст. 262;

3) незаконне виготовлення та поводження – ст. 265, 265-1, 267, 414;

4) пов’язані зі зловживанням службовим становищем – ст. 238, 262;

5) пов’язані із вчиненням шахрайських дій – ст. 262.

За направленістю умислу злочини цієї групи можна поділяти на ті, що вчинені з метою заволодіння будь-яким способом, та на ті, що не передбачають мету володіння радіоактивними матеріалами та пристроями:

1) протиправна мета, якою є спрямування дії злочинців на заволодіння в будь-який

спосіб (у тому числі шляхом виготовлення), передбачена ст. 261, 262, 265;

2) вчинення кримінально каранних дій, пов’язаних з радіаційною небезпечкою без мети заволодіння, визначено ст. 265, 266, 267, 267-1, 274, 414 КК України.

Окремо необхідно слід зазначити, що внутрішнє ставлення особи до самого факту порушення радіаційної безпеки (ст. 261, 262; ч. 1 ст. 265; ст. 266) може не мати на меті саме такий наслідок, що, у свою чергу, підлягає критерію характеристики непрямого умислу. Крім того, психічне ставлення суб’єкта злочину до діяння, що пов’язано з радіаційними загрозами, може бути умисним до самого діяння й необережним до можливих не запланованих ним наслідків – подвійна форма вини (ст. 267, 274).

За територіальною ознакою, тобто місцем вчинення злочину, їх можна класифікувати за принципом обов’язкової умови наявності спеціального місця та без такого. До першої групи належать діяння, передбачені ст. 261, 267, 267-1, 274, 414; друга група злочинів передбачена ст. 262, 265, 265-1, 266.

Досліджуючи виділені нами злочини цього розділу, що посягають на радіаційну безпеку, можна визначити їх суспільну небезпечку, яка полягає в неконтрольованому обігу радіоактивних матеріалів, що може призвести до завдання шкоди як окремому громадянину, так і суспільству загалом. Виходячи із цього, їх безпосереднім об’єктом є громадська безпека як стан суспільних відносин, які виникають з приводу запобігання виникненню неконтрольованих загроз з боку радіоактивних матеріалів та пристроїв, обіг, а більш конкретизовано, то й контроль за доступом до них.

Проведене кримінологічне дослідження, офіційна статистика щодо подій злочинів проти радіаційної безпеки за останні 7 років, відповідно до даних Державної судової адміністрації України, згідно з виробками, що набули законної сили, свідчить, що в Україні наявна ситуація, коли злочинні діяння, безпосередньо пов’язані з радіаційним матеріалом, не набули значного масштабу. Однак, такі протиправні діяння, як переміщення за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов’язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об’єктів (ст. 267-1 КК України), беруть свій стрімкий початок з 2008 р. Статистичні відомості вказують на відсутність вироків за 2005, 2006 та 2007 рр. проти 2008 р. (32 вироків), 2009 р. (22 вироків), 2010 р. (34 вироків), 2011 р. (31 вирок), 2012 р. (30 вироків). Більшість кримінально каранних порушень охоплена фактами звірного та рибного промислу й протиправного переміщення його здобутків за межі спеціальної

зони, хоча трапляються й поодинокі випадки переміщення інших об'єктів. За вказаний період доведено в суді факти погрози вчинити викрадення або використання радіоактивних матеріалів (ст. 266 КК України) – 2009 р. (2 вироки), 2011 р. (1 вирок). Крім того, починаючи з 2008 р., знаходили свої підтвердження і факти незаконного поводження з радіоактивними матеріалами. Так, у 2008 р. – 2 вироки, 2009 р. – 5 вироків, 2010 р. – 2 вироки, 2011 р. – 3 вироки, 2012 р. – 1 вирок суду. Крім того, незважаючи на те, що досі історія не знала інцидентів злочинного використання радіаційних пристроїв проти людуства на теренах нашої держави, у 2012 р. було встановлено та доведено в судовому порядку факт виготовлення такого пристрою, один вирок у вказаному році набув законної сили. Як позитивний факт потребує обов'язкового зазначення відсутність подій нападу на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (в межах дослідження – радіоактивні матеріали, речовини, предмети).

Окремим видом злочинного прояву, пов'язаного з радіаційним предметом, є контрабанда радіоактивних матеріалів (ст. 201 КК України). Саме за рахунок цієї статті поповнюється статистика злочинів радіаційної сфери, однак не пов'язаної з громадською безпекою в розумінні чинного Кримінального кодексу України. Хоча переміщення таких матеріалів через митний кордон приховує в собі значущу загрозу громадській безпеці в міжнародному масштабі, що об'єктивно привертає особливу увагу до значущості радіаційної безпеки в розрізі міжнародної громадської безпеки. Дія радіації не розуміється на поняттях державних кордонів і протиправне поводження з радіоактивними матеріалами стає прямою загрозою проти громадської безпеки геополітичного значення. Основним об'єктом контрабанди радіоактивних матеріалів є радіоактивна безпека як вид громадської безпе-

ки, тому статтю про відповідальність за контрабанду радіоактивних матеріалів доцільно винести в розділі IX "Злочини проти громадської безпеки" КК України.

Висновки. Зважаючи на те, що суспільні відносини у сфері радіаційної безпеки є фактично однорідними з єдиним видовим об'єктом злочинів – радіаційна безпека, доцільним є висновок про необхідність внесення змін до чинного КК України, а саме доповнення Кодексу розділом "Злочини проти радіаційної безпеки" з виділенням та переміщенням до нього відповідних статей. Крім того, проведений аналіз дає всі підстави говорити про обов'язкову уніфікацію понять "радіаційне – ядерне – радіоактивне" в аспекті нормативно-правового поля. До цього часу в різних джерелах ми спостерігаємо одночасне застосування таких понять в одному єдиному розумінні.

Список використаної літератури

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 2. – 780 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 608 с.
3. Кримінальний кодекс України : Затверджений Законом від 28.12.1960 р. // Вісник Верховного Суду УРСР. – 1961. – № 2.
4. Про внесення доповнень і змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 14.04.1988 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1988. – № 17. – С. 427.
5. Тихий В. П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности / В. П. Тихий. – Харьков, 1981. – 172 с.
6. Шемшученко Ю. С. Ядерне законодавство : зб. норм.-прав. актів / Ю. С. Шемшученко. – Київ : Ін Юре, 1999. – Т. 2. – 648 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Торбеев Н. А. Отдельные вопросы исследования природы преступлений в сфере радиационной защиты

В статье анализируется уголовно-правовая база обеспечения радиационной безопасности; характеризуется радиационная преступность; проводятся статистические данные судебной практики, преступлений этой сферы и на основе этого осуществлен сравнительный анализ противоправных проявлений с соответствующими выводами по совершенствованию Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: радиационное законодательство, преступность в сфере радиационной безопасности, радиационная защита.

Torbeyev M. Separate questions of research of nature of crimes are in the field of radiation safety

The article is sanctified to the actual theme – independent empiric and theoretical research of features of legislative evolution of concept of radiation crime with further adaptation of this maintenance to understanding of public safety in part of specific of legal relationships of radiation safety. On the basis of analysis of these statistical incidents related to radiation material for 20 last the there was it is watched of direct copulas with geopolitical events in the world, including with a technogenic catastrophe, that became the powerful push of scientific research and legislative embodiment of the special norms that regulate mutual relations in the field of radiation safety actu-

*ally. Investigational statistical data of the criminal cases considered courts after the facts of fea-
sance radiation crimes for period 2005-2012 exposes a situation about the presence of certain con-
ditionality of origin of separate crimes of this group in 2008, and also that a basic fate of these
crimes is on a century 201 KK of Ukraine (contraband goods of radiationmaterials). The system of
crimes against radiation safety shows a soba foremost integral system of criminally legal norms,
that the states called on radiation defence, population from the displays of illegal behavior that can
be base on excellent signs, such as to the object, forms of guilt, method, instruments, facilities,
place, time of commission of crime and accordingly acts against radiation safety of Ukraine. In
obedience to an operating criminal code crimes in the field of radiation safety are not distinguished
in one separated division or subdivision of his Special part. The conducted analysis gives all
grounds to consider about the obligatory unitization of concepts "radiation – nuclear – radioactive"
in the aspect of the normatively-legal field. To this time, in different sources we look after simulta-
neous application of such concepts in one only understanding. The conducted analysis demon-
strates, that to the operating Criminal code of Ukraine must be complemented by the special divi-
sion, especially sanctified to the crimes in the field of radiation safety that will allow maximally to
define the signs of criminal behaviour tying up with a radiation security breach.*

Key words: radiation legislation, criminality in the field of radiation safety, radiation defence.